

רבי חיים הלר

אח"ח 1234567

משנתו ונשמתו

יש ואנשים גדולים בתורה ובחכמה אינם גדולים בנפשם. גדלותם היא בתחומים מחוץ להם. כאותו אברך "בן תורה" שהתגנדר לפני הרבי מקוצק שלמד ש"ס כולו, שאלו הקוצקאי: ומה למד הש"ס אותך?... כי יש ואדם ממלא כרסו בתורה ואל לבו לא נגעה. כלומר, תורה לחוד ומדות לחוד. לא כן רבי חיים. גדלותו היתה במשנתו ובנשמתו. גדול היה לא בלבד במדות שהתורה נדרשת בהן, כי אם גם במידות בהן היה הוא נדרש לבריות. היה מקרין בתורתו כמו בעדינותו ובאצילותו.

היה מאיר לא רק בספריו והרצאותיו, כי אם בעצם היותו עלי אדמות. בהתהלך אתנו כאחד מאתנו היה נשמת הדיסטאנס בינו לבינינו; כיום בהלקח הגאון מאתנו אפשר יותר להעריך את מהותו גם ביחסי אנוש. ^{אח"ח 1234567} ^{אוצר החכמה} מגע אתו, פגישה מקרית, לחיצת ידו מלטפת, לחיצה שאין אחריה סייג, מבטו הטוב והמבלבל, להט אישיותו המאירה והמחממת כאחד, — כל זה היה מרומם אותך ויחד עם זה היה מעורר בך התבטלות. במחיצתו הרגשת כאלו הנך עומד בשפוע הר גבוה; ואינך מסוגל לטפס ולעלות, אבל גם אינך בן־חורין לרדת. כי הוא מעלה אותך לספירה רוחנית שבעל כורחך הנך שרוי בה. איך הרגשתי רגש קטנות כאשר התעקש ללוות אותי בפרוודור דירתו, ^{אח"ח 1234567} וסירב לחזור לחדרו עד שהגיעה המעלית, שלפעמים בוששת להגיע... ואיך הרגשתי התרוממות הנפש ברדתי מבקור אצלו! ככה נחרתו עמוק עקבותיו בכל אשר יעבור.

כי מה שכתב ופירסם היה רק מה שעלה על גדותיה של נפשו עתירת המעלות והמדות.

יש ואנשים "מפזרים" יותר מאשר מאספים, — והמדובר בנכסי רוח — "נותנים" למעלה מכוותיהם, "מעניקים" ממה שאין להם, מהנים אחרים מסעודה "רוחנית" שאף לבעליה אינה מספקת... ההיפך אצל ר' חיים. כאשר יצורף סכום יצירותיו בהשוואה עם חשבון חייו יווכח, שיותר ממה שכתב והרצה היה טמון בתוכו, יותר ממה שהיה מלמד ומשפיע היה גנוז בנשמתו.

אש עצורה היתה בוערת בו. אורו היה כבוש בנפשו. והאיר בלא יודעים ושללא במתכוון — על חוג מצומצם מאוד.

כי איך יעמדו הבריות על טיבו של אדם שלא עסקן ולא רעשן היה, לא דברן ודרשן, לא "מנהיג" ו"מדריך"? ולא עוד אלא שאף "מחדש" במובן המקובל לא היה. ישן מפני חדש לא הוציא. להיפך, החזיר עטרה ליושנה. חשף צפונות עתיקים, חדר למעמקי המשמעות המקורית. שאף לדעת את אמיתותה של תורה — ותו לא.

לכן גם לא גבה לבו בתורה — נוכח עמקותה מגי ים, חש התבטלות עצמית בבחינת "קטונתי". לכן היה בענוותנותו כחד מקמאי.

ברם, דווקא הוא יצא בעוז ללחום מלחמת ה' נגד מבקרי המקרא והוכיחם על פניהם בחריפות. כשמואל הקטן שהיה סמל לענווה והצנע לכת, מתון ונכנע, ענוותן ושפל בדעתו, — ודוקא הוא ולא אחר תיקן ברכת המינים, כמו כן רבי חיים, האיש הצנוע והעניו, דווקא הוא יצא באומץ נגד מסלפי דברי אלוקים חיים.

מחצבת מקור

מזוין היה במלוא הנשק הרוחני לקרב זה. בבקיאותו הרחבה והבנתו העמוקה במקורות. כי משנתו היתה מחצבת מקור. לא הסתמך על מתווכים ומתרגמים. לא השתמש במעתיקים ומהדירים. לא למד דרך פרשנים ודרשנים. אל המבוע הלך. בידעו שבהרקה מכלי לכלי פג הטעם, שאב מן המקור. חפר בשרשים. התאמץ ל"הכיר" את הרמב"ם "אישית", במישרין; הווה אומר, לקלוט את לשונו וסגנונו, למען הבן היטב את מחשבתו, ולהביא את דבריו של הנשר הגדול במקורם, כמו שהם, ללא שגיאות וסטיות. דבר זה השיג כמהדיר של "ספר המצוות" להרמב"ם.

הוא לא השתמש בכלים שאולים, ולא התבטא במונחים ומושגים זרים, אלא פירש ובירר את המקור מתוכו, מפנימיות משמעותו. ככה המשיך את החוט הקדום שנארג ו שנשזר בנבכי הדורות. הוא שילב את הרמב"ם ואת נושאי כליו בהבנתו ותודעתו.

לא היה "עלוי" מעולם. הוא התבגר במהרה למלומד ולמדן בעל משקל רציני. בקו חריפים לא רצה ואחרי המצאות וחדושים לא רדף.

שונה ויחידי

אבל הוא עצמו היה החדוש הגדול ביותר בדורנו. יתכן וכל גאון שונה מחברו. הרי ביחודו גדלותו. המימרא "מי יתן לנו תמורתו" חלה על כל איש מורם מעם. אולם ישנם קווים משותפים המאפשרים מכלול. רבי חיים היה מאלה

שאינך יכול להכניסם למסגרת, לצמצמם בדפוסים מקובלים ולצרפם לסכום. לכן לא השתלב בין גאוני התורה בליטה, למרות שהיה אחד מהם, ולא נקלט בין אדירי ההלכה בפולין שנמנה עליהם; לא "התאקלם" לא בעולם הישיבות ולא בקהל חסידים ולומדים, שהיו לו ביניהם הרבה מעריצים וידידים, וכולם הכירו בגאונותו. עולה איפא השאלה: למה לא היה כאחד מגאוני ליטה ופולין, שהשתייך אליהם?

התשובה פשוטה: משום שלא היה כאחד מהם! לא היה דומה לו בין גדולי ליטה, ובוודאי לא בגליציה ובאונגריה, ששם גם שיטת הלמוד היתה אחרת בהחלט משיטתו.

בשני עולמות

שונה היה מהם גם משום השארות שבו, משום הנשמה היתירה שבמשנתו. הוא היה בקי בכל חדרי תורה, אבל היו ידיעותיו גם מותר מן המותר, כלומר, מן המקובל בחוגי הלומדים במזרח אירופה. בקי היה בלשונות השמיות העתיקות, בלשונות הקלאסיות, יוונית ולאטינית, וגם בשפות אירופה, ודבר זה לא היה נהוג ומקובל בין גדולי התורה במזרח אירופה, ובוודאי לא בין קטגי התורה.

כי התקימה מחיצה בין חכמת ישראל נוסח המערב לבין למוד התורה נוסח המזרח. הראשונה על ברכי השכלה נולדה, על קרקע האמנציפציה פרוחה, ובחיק התבוללות גדלה. מטרתה היתה להתפאר, בדיוק, "להצטדק" לפני הגויים. כאלו רצו להוכיח שגם לנו אנשי רוח ויצירה תרבותית. אמנם מתוך שלא לשמה יצאו מבית מדרשם של מלומדי המערב יצירות רבות ערך להכרת היהדות והעם היהודי, רוחו ועברו, אבל אף המתקן שיצא מן העז לא נתקבל במרכזי התורה, שם היה למוד התורה מתנהל בנוסח הישן, כלומר, ביהדות מזרח אירופאית.

גדולי התורה, ראשי ישיבות ורבנים ולמדנים בכללם, לא זו בלבד שלא שעו לחכמת ישראל החדשה, אלא גם פסלות. דעתם של אלה היתה נתונה רק על "מה" שבתורה. ברובם לא שמו לבם ל"מי" ו"מתי", לא התענינו ב"איך" ו"כיצד" ו"למה", כלומר, בסביבה ובנסיבות, בתקופה ובתנאים, בהם חיו ויצרו חכמי התלמוד והפוסקים.

רבי חיים הלר גישר באישיותו ובלמודו על מחיצה זו. הוא היה שייך בכל תכונותיו ובאורחות חייו, בתפיסת מחשבתו ובהשקפת עולמו לגדולי התורה שבמזרח, אבל ידיעותיו הקיפו את שני העולמות, המזרחי והמערבי גם יחד. חולש היה על עמקי התורה וגם על חכמת ישראל. מבחינה רעיונית שרui היה כולו בעולם התורה, אבל המדע והשיטתיות החדשה היו לו למכשיר

להשגת אמיתתה של התורה. הוא מזג באישיותו ובמשנתו את שניהם לרשות אחת, לשלימות התורה, שהתקפלה בו ובמשנתו.
 כדי להשיג את האמת מאי נפקא מינה אם אתה מעמיק בסוגיא מסויימת, מנתחה באזמל ההגיון, או שהנך מבקר את הגירסאות הנכונות של הרמב"ם, ועומד על דיוק לשונו — בלא טעויות ושגיאות המעתיקים, או שהנך חוקר לדעת את הנסיבות בהן נאמרו הדברים, ואת התקופה ותולדותיו של פוסק זה או מפרש זה?

תוך ותמצית

היה מה שכנוהו בליטה "איש חלק", כלומר, איש ישר ובהיר, ללא עקמימות וללא עקלקלות ותסבוכת בחייו ובמשנתו. גם לשונו היתה בהירה וברורה. סגנונו היה נקי מכל ברק ומליצה. שפתו מדוקדקת ומדוייקת היתה, ובתכלית הקצור. היה מתנהג בפשטות, לומד בפשטות וכותב בפשטות. הרי כל מאמציו היו מכוונים להגיע אל הפשט. פשט הוא מעין "פשיטת בגדים": לשחרר את "התוך" מאביזריהם וקשוטים, מהתגנדרות והתראות, מחיצוניות וטפל. בשאיפה זו התנכל במסלפי משמעויות המקרא, ולמרות היותו אדם נוח לבריות, שקט ועניו, אורייתא היתה מרתחא ביה שעה שדן באלה שעשו את תורת ה' פלסתר. בחבוריו על תרגומי המקרא של השבעים, ספטואגונטא, הפשיטא, תרגום השומרונים, טיאטא כל פסולת וכל יתר, זרק את הקליפות והציג את התוך בטוהרו ובאמיתו.

בהקדמתו לספרו על "תרגום השומרוני של חמשה תומשי תורה" (ברלין 1924) הוא כותב:

"ספרי זה, וכן הבאים אחריו, יוכיחו למדי עד כמה אין ממש בהרבה חבורים שנתחברו במקצוע זה, וביחוד בהוצאות המקרא של קיטל, גינצבורג, דערלון-מיזנרג ועוד, ועד כמה לקויה, פגומה, קלושה, קפואה ומכנית היא כל מלאכתם... ומה רב ההפסד וגדולה המכשלה שבאה על ידם. אבוד זמן ואבוד כוחות. ספרות שלימה בנויה על קורי עכביש, זיוף האמת ומנהג של קלות ראש בספר הספרים".

ענוותן ולוחם

עוד בספרו הראשון "מחקרים לתרגום השבעים" (בגרמנית, ברלין, 1911) הוא מראה את הזיופים והטעויות של מבקרי המקרא הגרמנים, והורס מבצרים רבים של מבקרי המקרא מחוגי התיאולוגים הפרוטסטנטיים, שכל עצמה של רוח המקרא זרה להם, וגם שנואה עליהם. פרופסורים תיאולוגים גרמנים אלה עמדו לעשות פוגרום בקדשי ישראל.

אבל גם מלומדים יהודיים מסויימים שקלו מטרפסיא. בחוברת על תרגום השבעים ב"היכל הקודש" לד"ר שלמה מנדלקרן הוא כותב:

"החכם אברהם גייגר, מנטיית נפשו ומכשרונו הנפלא להשערות מחודדות וחרירות משובשת, ולבנות מגדלים פורחים באויר, בדא בלבו גם כאן" וכו'. בחבורו "על תרגום ירושלמי לתורה" (ניו יורק, 1921) הוא מתאונן על הסילופים הדוגלים בשם המחקר, הסומכים על ה"קסם שבמלה מדע לעוור את העיניים ולשחד את הלבבות". הוא מדבר בלעג על "מלמד אחד בירכתי גליציה, (נעלם ממני למי התכוון. — ה.ז.) שלא חלם מעולם על דבר תרגום השבעים, ומבאר מקרא כפשוטו", כאחד החוקרים שהתאמץ להוכיח את בקיאותו בתרגום השבעים ללא צורך.

בחוברת הנ"ל "על תרגום השבעים בקונקורדנציה היכל הקודש" (ניו יורק, 1943) הוא כותב:

"כבר תבעתי השכם ותבוע עלבון תורתנו מיד עולביה ומנבליה בזדון או בשגגה. הראיתי על הדרך הגלוזה ומעוקשה בחקירת נוסח כתבי הקודש, על רוח עושים אשר צררה בכנפיה את מבקרי המקרא והעבירים על דעתם, ותסב עיניהם מראות נכונה... על יחס הזלזול וקלות ראש בספר הספרים שממש אין לשערו אפילו בספר חול. ...והנה יש עוד רעה חולה והיא הלהיטות המשוונה מצד מחברי הספרים להתהדר ולהתקשט ב"למדנות" מדעת, אף במקום שאין החבור וקוק לכך כלל מצד עצמו. ויהי כל פרשן המקרא כאלו רואה פחיתות הכבוד לעצמו ולספרו אם לא יביא גם גרסאות ונוסחאות מתרגום השבעים, הוולגטה, הפשיטא וכו', להוסיף לספרו חשיבות מדעית שיכול..."

הוא מנמק את חריפות ביקורתו: "יצאתי נגד המשחיתים להפיל חומת תורתנו, אשר רק היא לבדה הביאה אורה ותרבות לעולם". האיש נעים הליכות, מתון ומאופק, צנוע וענוי, נעשה לקנאי בהגנתו על תורתנו הקדושה בפני המסלפים, המזיפים והמגלים בה פנים שלא כהלכה.

אמיתתה של תורה

ברם, מלחמתו לא היתה בפולמוס בלבד, כי אם בעיקר בבירור, בהעמדת הדברים על אמיתתם, בלמוד למען אמיתתה של תורה. בפעולה זו השתמש בבקיאותו העצומה ורבת-הגוונים, שהכילה כל מקצועות התורה וחכמת ישראל, וגם הענפים הקרובים לה; ביושר הבנתו, בעומק שכלו ובתפיסתו המהירה. כל אלה הסגולות מתבלטות בספריו, באלה שפורסמו בדפוס, ובאלה שנשארו בכתב-יד ומחכים לגואל.

דיעותיו לא היו סטאטיות אלא דינמיות. אם כי לא חידש חדושים בפלפול

ובחריפות, היה חדוש גדול בלמודו בזה שהעמיק בנתוחו ההגיוני והגיע לתמצית ההלכה. על ידי הערה כאלו דרך אגב, או אף בפירושי מלים או בדין בלשון ובגירסא, הדברים געשו מיושבים ומתורצים, כאלו מאליהם. קנשיות חמורות של הרבה מאחרונים ששקלו וטרו בהן התישבו כאילו מאליהן. בהקדמתו לחלק השני של "חקרי הלכות" אומר, ש"משיטתי להתחקות על שרשי הלכות ולהעמיד את הדברים על מקומם ועצם הווייתם".

בספרו זה אינו מקשה ומתרץ, אינו נושא ונותן בשקלא וטריא, כי אם מנתח כל גיב של גדולי הראשונים ומבהיר את המשמעות האמיתית של ההלכה. המבקר המדעי שבו מתבלט גם בספרו זה והוא מעמיד כמה גדולי אחרונים על טעויותיהם ומתקן גירסאות משובשות. ספרו "לחקר הלכות", ששני הכרכים שפורסמו מוקדשים לדיני ממונות, היה צריך להכיל כל מקצועות הש"ס והפוסקים, לפי התוכנית שלא הוגשמה, לדאבונו.

בהקדמתו לחלק ראשון של "חקרי הלכות" (ברלין תרפ"ד. הכרך השני הופיע בפיעטרקוב בשנת תרצ"ב) אנו קוראים: "זהו חלק מספר גדול, שהיה עם לבבי להוציא לאור במטבע קבוע, ערוך למערכות, מחולק למחלקות ומסודר למינים וסוגים שונים. גם מבוא גדול הכינותי". אולם נדודיו ופגעי הזמן לא איפשרו לו להוציא את תכניתו זו לפועל.

הרמב"ם במקורו

תכנית אחרת כן הוציא לפועל. זהו "ספר המצוות" להרמב"ם. הוא עשה עבודתו זו כעבודת הקודש, בחיבה והתמסרות, וללא משוא פנים לנושא כלים, מעתיקים ומתרגמים. וכה דבריו בהקדמתו למהדורתו השניה של ספר זה (מוסר הרב קוק, ירושלים, תש"ו, המהדורה הראשונה הופיעה בשנת תרע"ד, וה"חפץ חיים" שנה רק ממהדורתו של ר' חיים; ושבחוה מאוד):

"דברים שהעתיקום עפ"י רוב סופרים, שהיו רק אמני כתב, והתורה לא היתה אומנתם כלל, ובשביל זה גרמו רעה לעולם (לשון רדב"ז ח"ב, בלשונות הרמב"ם, סימן ר"ג) כי בבלי דעת גרעו והוסיפו, השמיטו והחליפו, גם הכניסו לפנים הספר הגהות שהיו כתובות מבחוץ... כן קרה גם ל"ספר המצוות" להרמב"ם ז"ל... נשאר עד הנה כשדה שעלו בו קמשונים..."

רבי חיים מוסר, שכבר בשעה שהועתק הספר לראשונה התקשה בו ר' דניאל הבבלי, בן-דורו של הרמב"ם על איזה ענין שבספר, ור' אברהם בנו של הרמב"ם ענה לו: להד"ם, הדבר לא בא כלל בספרו של אביו.

בתרגומו החדש של ספר המצוות, הסתמך רבי חיים על כתבי-יד שבספריות מינכן ולונדון, ובהשוואה לתרגומיהם של ר' משה אבן-תיבון, אבן חסדאי ורבי שלמה בן יוסף אבן איוב. הוא הציג לעצמו כמהדיר, חמש מטרות:

רבי חיים הלר

- (א) לקבוע הגירסה האמיתית בלשון התלמוד ;
(ב) שלא יהיו ספרי בן-מיימון כספר החתום ;
(ג) לברר את לשונו וסגנונו, כי רק באופן זה אפשר לדון להלכה ;
(ד) להסיר קושיות וסתירות שבין "ספר המצוות" לבין ה"יד החזקה" שלו ;
(ה) לקבוע "שלשונות של ספר המצוות המובאים בספרי הראשונים, שעליהם העירו המחברים האחרונים שלא נמצאים בספר המצוות שלפנינו", נמצאים באמת בכתב-יד, שרבי חיים חקרם.
- בעבודתו זו ראה ר' חיים זכות גדולה לעצמו ומלוי שאיפתו של הנשר הגדול עצמו, שהתחרט על שכתב את ספרו בערבית ולא בלשון הקודש, כדבריו של הרמב"ם: "ונחמתי הרבה על שחברתי (סה"מ) בלשון ערבי, מפני שהכל צריכים לקרותו, ואני מחכה עתה שאעתיק אותו ללשון הקודש בעזרת ה' " (תשובות הרמב"ם, שס"ח, ירושלים, תרצ"ד).
- ר' חיים התכונן גם להוציא ספר גדול וכולל על שיטותיהם של הרמב"ם והרמב"ן, והשקיע עמל רב במחקר בשטח זה משך שנים רבות. כפי שכותב בהקדמתו ל"ספר המצוות" מהדורה ב':
- "...וכבר הוכן אצלי תומר רב של הגהות והערות לבירור וליבון שיטותיהם של הרמב"ם והרמב"ן, ועבודת שנים רבות משוקעות בהן".
- אבל כל החומר הרב נשמר בברלין, ובהפצצות האחרונות בסוף המלחמה בשנת 1944 נשרפו כל כתב-היד של ר' חיים.

דרכו בחיים

ר' חיים נולד בשנת תרל"ט, 1879, בביאליסטוק, לאביו ר' ישראל הליר שהיה ידוע בשם העלוי "הפינסקאי", שהיה נין לר' יום טוב ליפמן הליר, בעל "תוספות יום טוב".

הוא לא היה רב ומורה הוראה כי אם סוחר פשוט, אבל בחוגי הלמדנים בעיר ובסביבה היה ידוע כגדול בתורה. בעל "עונג יום טוב" ורבי שמואל מוהילבר, רבני העיר, ורבי מאיר שמחה הכהן מדבינסק, היו דנים אתו בהלכה והתחשבו בדעתו. גמר את הש"ס שבעים פעם. חיבר חדושים בהלכה ועל התורה.

ר' חיים רכש את תורתו ושיטת הלמוד מאביו, שהלך בדרך הגר"א ותלמי-דיו. ר' חיים מכנה את אביו, בחתימתו, "הגאון הצדיק". השפעתו של אביו עצבה את דמותו.

אחרי פטירת אביו עבר לורשה בשנות תרנ"ט—תר"ס, שם גר אצל דודו הנדבן והחובב ציון המפורסם ר' יעקב ברוידא, שהיה ממיסדיה של המושבה רחובות בא"י. הוא הפליא בשקידתו ובבקיאותו. הוא נשא לאשה את בתו

של יצרן הנקניקים והנדבן הידוע מר סנדר דיסקין מלודז', וכאשר היה סמוך על שולחן חותנו המשיך בלמודיו בהתמדה רבה. כל גדולי התורה שאתם בא במגע התרשמו מגדלותו בכל מקצועות התורה.

נוסף על בקיאותו בכל מקצועות התורה רכש גם ידיעות מקיפות בשפות שמיות, במדע המזרחנות וחכמת ישראל החדשה. כבר ספרו הראשון "זרע חיים", שהוציא בשנת תרס"ז, 1907, והוא בגיל של 28 שנה בלבד, עשה רושם עז, וכבש לו מקום חשוב בעולם הלומדים.

הוא הוציא אחרי-כן את מחקריו על תרגום השבעים, על הנוסח השומרוני לתורה, על תרגום הפשיטא, התרגום הסורי לתנ"ך, והתרגום הירושלמי על חמישה חומשי תורה, וכל המלומדים בשטח זה שבחוהו כאחד החוקרים הגדולים במדע התנ"ך.

הוא יעבץ כתב, שמחקריו אלה מקדשים שם שמים ברבים. הפרופסור י. גולדציהר כתב עליו: "במקום שפרופסורים גרמנים, סופריהם ותלמידיהם שבו בכל לב למצוא רק שברים ופרצות וחורבן חדש לעם היהודי, מצא בהן גאון ישראל רק יסודות לבצר בהן מקדש תורת אלוהי ישראל גם הכתובה וגם המסורה" ("העולם", לונדון, תרפ"ה, גליון מ"ט).

המשוררים ח. נ. ביאליק ושאל צ'רניחובסקי כבדוהו מאוד, ובקרו אצלו בכל עת שהותם בברלין, שמה התגורר רבי חיים במשך זמן מסוים. הפרופסור אויגן מיטוואך, המלומד הגדול, התייחס אליו כתלמיד לרבו. וכן אנשי רוח ומדע אחרים.

כמה קהלות גדולות בקשו למנותו לרב דמתא. בהצעות אלה פנו אליו קהלות לומז'ה, סובאלק ואודסה. אולם ההוראה המעשית והתעסקות דמתא שרמיה על הרב לא היו לפי רוחו. הוא היה איש ספר מובהק, יושב באהלה של תורה, ודעתו לא היתה נתונה לרבנות. הנסיונות שהתנסה בתחום זה, היו קצרי ימים ומעוטי הצלחה.

בשנת תרע"ג, 1913, נתמנה לרב בלומז'ה ע"פ המלצתו של רבי אליהו חיים מייזליש, רבה של לודז', שהכיר את רבי חיים, עת היה סמוך על שולחן חותנו רבי סנדר דיסקין. רבנות בקהלה זו היתה מפוארת ומפורסמת, בגאונים ששמשו בה, כמו ר' בנימין דיסקין, ובנו רבי יהושע לייב דיסקין. משרת הרבנות התפנתה בשנת תר"ע 1910, עם פטירתו של הגאון רבי מלכיאל טננבוים, בעל "דברי מלכיאל", ור' חיים נתמנה במקומו.

הקהלה ערכה לו קבלת פנים נהדרת. והתמנותו עשתה רושם בכל המדינה. אולם כהונתו לא ארכה זמן רב. ביולי 1913 הגיע ללומז'ה ובמוצאי יום כפור עזב את משרתו.

אחרי-כן קבל כתב התמנות לרבנות בסובלק, אבל לא נכנס לכהונה.

מכל מקום היה מחשיב התמנותו, וזכורני, שבאחד הבקורים אצלו טרח וחפש את כתב הרבנות הזה והראה לי אותו לא בלי סיפוק.

בימי מלחמת העולם הראשונה ברח להומל ^{אח"ח 1234567} שברוסיה הלבנה, ואחרי שחרורה של פולין חזר לורשה. הוא התגורר גם בלודז' ובקייטנה אוטבוצק הסמוכה לורשה, שמה הכרתיו בפעם ראשונה בשנות השלושים.

בשנת 1922 יסד בברלין "בית מדרש עליון", מוסד גבוה לחקר וללמוד. לאכסניה-של-תורה זו נהרו לומדים מצוינים מליטא ומפולין, שמו של רבי חיים הוזה אבן השואבת לתלמידים בעלי שאר רוח וכשרונות יוצאים מן הכלל. בין שומעי לקחו היו הד"ר שמואל פייבל ביאלובלוצקי ז"ל, המכונה "העלוי מפילווישקי", היה ראש הקתדרה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן, וייבדל לחיים, הרב ד"ר יוסף דוב סולובייצ'יק.

בשנת 1929 הוזמן לאמריקה ונתמנה מרצה לתנ"ך בישיבת רבנו יצחק אלחנן. אותו זמן היה מרצה בפומבי מספר שיעורים בתנ"ך באולם "קארנגי הול", וקהל רב היה בא להקשיב לו. הרצאותיו בתנ"ך גילו גישה חדשה ללמוד התנ"ך, מדעית, מדויקת, נאמנות אל המקור ואל המסורת. רוח חדשה נפך בלמוד התנ"ך, באופן מדעי ומסורתי כאחד.

בשנות השלושים הלך לארץ ישראל. כמה הצעות נכבדות הוצעו לפניו, ורבים מאנשי רוח בקשו אותו שישתקע בארץ. שמו נזכר גם אח"כ כמועמד לרב ראשי אחרי פטירתו של הרב רא"י קוק זצ"ל. אבל מסיבות שונות לא נשתקע בארץ, ובשנת 1937 שב לארה"ב. מתחילה לשיקאגו ואח"כ לניו-יורק.

יושב אהל בנדודים

רואים אנו את הגאון כשמקל נדודים בידו. והרי מטבעו היה יושב אהל. והרי התאוה לשבת בבית ה' כל ימי חייו, באהלה של תורה. נפשו לא היתה למרחקים. אחרי הרפתקאות לא הלך ולא בקש גדולה לעצמו בארצות רחוקות. וכשרמזה לו ברח ממנה. די היה לו בד' אמות של תורה ומדע שכללו את כל עולמו. גם מושרש היה ביהדות פולין, ומחובר לקרקע זה עליו גודל וממנו ינק. ברם, ההשגחה רצתה אחרת. הוא טולטל ללא הרף. חייו היו שרשרת של נדודים. אך נטה אהלו באיזה מקום, מיד באה רוח עזה ועקרו ונשאו לארץ נכריה. וככה לקחו אותו מסעיו בעל כרחו מעיר לעיר, מארץ לארץ: ביאליס-טוק — ורשה — לודז' — פטרגראד — לומז'ה — הומל — אוטבוצק — תל-אביב — ברלין — שיקגו — ניו-יורק.

אם כי שבע נדודים ואכזבות היה, ושבע מרירות — מר לא היה. לא היה לו לב רגז. בניו יורק מצא עוגן במדה מסויימת בישיבת רבנו יצחק אלחנן, הודות לגשיאה הרב ד"ר שמואל בלקין ומאורה הרב ד"ר יוסף דוב סולובייצ'יק,

אחרי שהגיע כפליט בטרופ ספינותיו ובשקיעת עולמו בים של דם ודמע.
הם היו לו למשען ביחס של הערצה עמוקה, שהוכיחה בפועל.

לא בידיים ריקות הגיע. בא כעתיר נכסים רוחניים כבירים ותלמודו בידו.
הביא עמו מטען עשיר — אבל איפה לפרקו? הדאגה של "הרבה מעות ואין
למי לפורטם" העיקה עליו. בישיבת רבנו יצחק אלחנן מצא צינור למעייניו.
בהרצאת שעוריו בישיבה בחדשי קיץ היה יושב ואוחז בתנ"ך קטן, שדפיו
קרועים ותלושים מרוב שמוש. וממנו הרצה בשפע בקיאות, בהסברות בהירות,
מקיפות ומעמיקות, כאלו אנציקלופדיות וקונקורדנציות, וספריה עשירה של
כל הפירושים, המחקרים והתרגומים פתוחה לפניו. כל זה היה במוחו, שלא
שלט בו פורה שר של שכתה...

הוא בילה את שנותיו האחרונות באהלה של תורה, בחדרו במזרחה של
מעלת העיר במנהטן, מוקף ספרים וכתבי-יד.

הוא היה יחיד במינו. אמרנו שלא היה שואף לחדש "חדושים", אבל הוא
עצמו היה חידוש גדול בדורנו, שונה ויחידי בבחינת "לא כן עבדי משה".
לא היה כמותו בדור של גאונים, ופשיטא שלא הניח כמותו בדור יתום
כדורנו.

אח"ח 1234567

כל חייו — שרשרת נדודים

המלה "לודז'" בכותרת נכתבה בהיסוס ובנימה של ספק. ואולי מהרגשה סובייקטיבית של כותב הטורים, שהכיר את ר' חיים יצחק בונין אמנם בוארשה, כאחד מפליטי לודז', שהגיעו לוארשה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. אבל ההיסוס כאן מקורו בעובדה שנסיעה, או בריחה זו היתה האחרונה אבל לא הראשונה במסעיו ונדודיו של ר' חיים יצחק בונין, שלא ידע מנוח בכל ימי חייו, וניתק את מושבו מעיר לעיר פעמים רבות, בברחו מפרעות בחיפוש אחרי פרנסה, ובתפסו משרות שונות בערים שונות. וכך עברו עליו חייו, חיי-נדודים, מהומל ברוסיה, מקום מולדתו, דרך כמה ערים וארצות, ואף דרך ארה"ב, עד שהגיע לתחנה האחרונה טרבלינקה — שהיתה גם תחנה אחרונה לרבבות ומאות אלפי יהודים, שנהרגו בה בידי הגרמנים ימ"ש.

הוצר החכמה

נדודים אלה לא היו גיאוגראפיים בלבד, בניתוק מעיר לעיר, מארץ לארץ, כי גם במרחבי הרוח והרעיון. הוא ספג בקרבו אוצרות רוחניים מנוסחאות ושיטות שונות, מעולמות שונים, ולא זו בלבד שלא איבד אף שמץ מהם במסעיו הרבים, כי אם גם מיזג אותם למסכת אחת. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך. כי ידע האיש לצרף השפעות מנוגדות וגורמים שונים ורחוקים אלה מאלה כמטחוי קשת, ולמזגם לשלימות אחידה — במשנתו ובאישיותו. ברוחב הבנתו ובכח נסיונו הגדול הקיף תופעות, שיטות והשקפות שונות בשטח היהדות, שראה בהן מעין "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", "וכפטיש יפוצץ סלע" וכו'.

מיזוג של ישיבת מיר עם ליובאוויץ'

בנעוריו למד בישיבת מיר, ונמשך אחר שיטת הלימוד של ישיבות ליטא, היא שיטת לימוד על אתר, בעיון והתעמקות, מבוסס כולו על השכל הקר, על ההגיון ללא רגשות והתרגשות. אולם, גם כשעבר לעולמות המיסתורין, לקבלה וחסידות עיונית, זו של חב"ד — לא שבק את דרך לימודה של ישיבת מיר. הוא השתמש במתודיקה של זו להבנה ולהסברה של "משנת חב"ד" כפי